

Войтович Євген Михайлович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ України

ПОНЯТТЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» прийнято Верховною Радою України 12 липня 2018 року, вступив у законну силу 2 серпня 2018 року. Цим законом внесено зміни до ряду нормативно-правових актів, зокрема до Кримінального кодексу України, який доповнено статтею 146-1 «Насильницьке зникнення».

До вказаного часу було відсутнє належне регулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти, що було прогалиною чинного законодавства України, необхідність усунення якої загострилася у зв'язку зі збройним конфліктом в Автономній Республіці Крим та на сході України.

Як і поранені, хворі, позбавлені волі та загиблі, зниклі безвісти є постраждалими від конфлікту особами й мають право на повагу та захист. Проте, на даний час цій категорії осіб приділяється недостатньо уваги. Більш того, можлива участь родичів осіб, зниклих безвісти у відновленні життя суспільства фактично нівелюється.

Як свідчать приклади Балкан, Колумбії, Нагірного Карабаху, Південної Осетії тощо, необхідною умовою для реінтеграції постраждалих внаслідок конфлікту осіб у суспільство, а також їх особистої реабілітації є отримання інформації про те, що трапилося з їх близькими, які зникли безвісти, а також встановлення і притягнення до відповідальності осіб, причетних до арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі потерпілих.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини містять норми, що регулюють питання захисту осіб, зниклих безвісти та їх родичів, зобов'язуючи органи державної влади вживати всіх можливих заходів для попередження випадків зникнення безвісти та усунення їх наслідків як у мирний час, так і під час збройного конфлікту та інших ситуацій насильства.

У кінцевому підсумку саме органи державної влади відповідають за з'ясування долі особи, зниклої безвісти, встановлення її місцезнаходження і надання цієї інформації її родичам.

Право знати про долю зниклих родичів, передбачене міжнародним гуманітарним правом, є ключовим аспектом у цьому контексті. З метою належного забезпечення цього права виникає необхідність створення механізму, що регулюватиме процедуру пошуку осіб, зниклих безвісти на національному рівні.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні у своїх доповідях неодноразово звертала увагу на значну кількість осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом на території

України, наголошуючи на відсутності інформації про таких осіб у їхніх родичів, які їх розшукують.

З метою розшуку осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом створено Комісію з питань осіб, зниклих безвісти – орган, що відповідає за з'ясування долі та місцезнаходження таких осіб.

Комісія є держателем Єдиного реєстру даних про осіб, зниклих безвісти, в якому міститься інформація, необхідна для розшуку таких осіб, що збирається з метою встановлення їх місцезнаходження та ідентифікації непізнаних останків.

Передбачене у законі право знати про долю зниклих родичів досягається в першу чергу шляхом проведення ефективного та якісного досудового розслідування злочину, вчиненого представником держави, в тому числі іноземної.

Не зважаючи на прийняття значної кількості міжнародних угод щодо міжнародно-правового захисту осіб від насильницьких зникнень залишаються недостатньо врегульованими такі питання, як: визначення насильницького зникнення як злочину проти людяності, заборона використання актів насильницького зникнення в рамках боротьби з тероризмом, механізм притягнення до відповідальності за скоєння вказаного злочину, відсутність єдиного підходу під час розгляду випадків насильницького зникнення органами міжнародного правосуддя.

На сьогоднішній день загальне визнання акту насильницького зникнення як порушення права особи не піддаватися катуванням або іншим видам нелюдського поводження ще не стало міжнародним стандартом.

Разом з тим акт насильницького зникнення становить собою одне з найбільш жорстоких порушень прав людини, абсолютний характер якого закріплений в Міжнародній конвенції 2006 року.

ЄСПЛ визначає насильницьке зникнення як особливо тяжку форму – незаконного позбавлення волі. ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що «невизнане позбавлення особи волі становить собою повне заперечення всіх гарантій та найбільш жорстоке порушення ст. 5... Ст. 5 слід розглядати, як таку, що зобов'язує держави вживати необхідних заходів для попередження ризику насильницького зникнення та проводити негайне та ефективне розслідування кожного випадку, якщо стверджується, що після того, як особа була затримана, її більше ніхто не бачив». Відсутність даних про дату, час, місце затримання, так само, як і причини затримання особи розглядаються, як такі, що є несумісними зі ст. 5 Європейської конвенції 1950 р. Крім того, в такому випадку держави порушують положення цієї статті, оскільки не проводять розслідування зникнення особи. Проте, що стосується випадків, коли є недостатньо доказів того, що державні агенти за підтримки держави приймали участь у викраденні особи, ЄСПЛ не встановлював порушення ст. 5. Хоча в рішенні у справі *Medova v. Russia* 15.01.2009 ЄСПЛ постановив порушення цієї статті, не дивлячись на відсутність доказів причетності

державних органів, оскільки «державні службовці не змогли запобігти викраденню людей, хоча вони володіли такою можливістю».

Позбавлення особи волі в будь-якій формі, тобто порушення права особи на свободу та особисту недоторканість, становить собою обов'язковий елемент складу злочину насильницького зникнення. Порушення даного права, як складовий елемент злочину насильницького зникнення, є найменш дискусійним, у порівнянні, наприклад, з порушенням права не підлягати катуванням або іншим видам нелюдського поводження.

У ст. 3 Європейської конвенції 1950 р. гарантується право кожної особи не піддаватися катуванням та іншим жорстоким нелюдським, або таким, що принижують гідність поводженням або покаранням. В контексті актів насильницького зникнення ЄСПЛ підтримує більш консервативний підхід, визначаючи, що насильницьке зникнення становить собою одну з форм незаконного позбавлення волі. ЄСПЛ визначав порушення ст. 3 в контексті актів насильницького зникнення лише при наявності достатньої кількості доказів щодо застосування катувань або інших видів нелюдського поводження. У рішенні у справі *Akdeniz and Others v. Turkey* ЄСПЛ постановив порушення даного права, оскільки зниклі особи утримувалися у нелюдських умовах, мали місце тортури. Крім того, вказані особи страждали не лише від тортур, але й від страху від невідомості перед майбутнім. Крім того, ЄСПЛ зазначив наступне: «Процесуальні зобов'язання були виокремлені з Конвенції в різноманітних контекстах, коли це було необхідно для забезпечення того, щоб гарантовані нею права були не теоретичними та ілюзорними, а реалізованими та ефективними».

На цей час не розроблено методичних рекомендацій щодо порядку та особливостей проведення розслідування насильницького зникнення, тому є необхідність у проведенні системного аналізу вказаної статті Кримінального кодексу України, чітке визначення окремих понять і тактики проведення розслідування злочину.

Проведення ефективного, повно та всебічного досудового розслідування на початковому етапі залежить в першу чергу від якості проведення огляду місця події, що може мати вирішальне значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, пов'язаному із насильницьким зникненням людини.

Список використаних джерел:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. – № 38. – Ст. 280.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10. – № 11–13. – Ст. 88.

4. Цвікі В. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень / Владислава Цвікі // Європейські перспективи. – 2015. – № 2. – С. 124–130.

Ворожко Роман Володимирович,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавр
навчально-наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ

Мировська Анна Всеволодівна,

професор кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Криміногенна обстановка в Україні сьогодні має негативно нестабільний характер, пов'язаний із значним зростанням кількісно-якісних показників рівня злочинності. Так, останнім часом, спостерігається тенденція до інтелектуалізації злочинної діяльності, що проявляється у ретельній підготовці, плануванні до найдрібніших деталей, створенні певних алгоритмів та проведенні розвідувальних і контррозвідувальних заходів, з метою реалізації злочинного умислу та досягнення злочинної мети.

У таких складних умовах, об'єктивність та повнота розслідування може бути забезпечена лише шляхом впровадження новітніх науково-технічних інновацій та застосуванням можливостей судових експертиз. Експертні дослідження є надійним та дієвим засобом доказування у кримінальному провадженні, оскільки саме за допомогою таких досліджень можливо вирішити різні завдання, а в окремих випадках відіграють вирішальну роль у кримінальному судочинстві [4, с. 315].

Разом з тим, ефективність будь-якого дослідження залежить від професійних навиків слідчого, який в процесі розслідування має виступати ініціатором залучення спеціальних знань, а тому повинен повністю розуміти їх роль і можливості, вплив на ухвалення обґрунтованих процесуальних й організаційно-тактичних рішень.

Тобто метою застосування спеціальних знань є безпосереднє сприяння збиранню доказової інформації, необхідної для розкриття, розслідування і попередження злочинів, а також розробка технічних і практичних засобів і методів її збору.

Важливим аспектом використання спеціальних знань, незалежно від форми, є їх відповідність наступним принципам: законності;